

تحلیل و نقد ابعاد حقوقی دستورالعمل و شیوه‌نامه پذیرش مطالبات قراردادی (فاکتورینگ) بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

مریم جلالی *

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۲/۲۹

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۳/۱۳

چکیده

فاکتورینگ از مهم‌ترین روش‌های تأمین مالی به‌ویژه تأمین مالی زنجیره تأمین در سطح جهانی است که با هدف بهبود فضای کسب‌وکار، بهینه‌سازی مدیریت سرمایه در گردش و تسهیل فرایندهای تأمین مالی، وارد نظام بانکی ایران شده و با ابلاغ دستورالعمل و ضوابط مربوطه از جانب بانک مرکزی به‌تازگی اجرایی نیز شده است. از آنجا که ابهامات و نقایص موجود در این مقررات علی‌الخصوص تناسب نداشتن قالب انتخابی بانک مرکزی (ماده ۱۰ قانون مدنی) به‌عنوان ماهیت فاکتورینگ موجب بروز چالش‌هایی در زمینه نظری شده که بی‌تردید در مرحله اجرایی و رسیدگی قضایی نیز نمودار می‌شود؛ لذا چستی و تعیین ماهیت حقوقی فاکتورینگ سؤال اصلی نوشتار حاضر است که نگارنده با تحلیل ماهیت و منشأ قرارداد بر این باور است که آنچه با این روش بیشترین سازگاری را دارد «بیع طلب» (بیع دین) است که اتفاقاً احکام آن نیز از مقررات مختلف بانک مرکزی درباره فاکتورینگ قابل استخراج است. در پژوهش حاضر، پس از آشنایی با مفاهیم بنیادین فاکتورینگ، در پرتو مبانی حقوق ایران، ماهیت حقوقی آن تحلیل شده، شروط انعقاد و تعهدات اطراف آن با توجه به ماهیت انتخابی تبیین شده، وجوه تمایز آن با سایر ابزارها و روش‌های مشابه تبیین شده و نقایص مقررات مزبور تشریح و پیشنهادهایی برای اصلاح آنها ارائه شده است. کاربست نتایج این نوشتار سبب بهبود چهارچوب‌های قانونی و نظارتی مرتبط با فاکتورینگ و افزایش شفافیت در اجرا شده و می‌تواند به قانون‌گذاران، فعالان اقتصادی و مؤسسات اعتباری در بهره‌برداری بهتر از فاکتورینگ کمک کند و زمینه توسعه بیشتر این روش را در ایران فراهم آورد.

کلیدواژه‌ها:

فاکتورینگ، واگذاری مطالبات قراردادی، بیع دین، دستورالعمل پرداخت، اطلاعیه واگذاری.

* استادیار، دانشکده علوم اداری و اقتصاد، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران.

ma.jalali@ase.ui.ac.ir

Copyright: É2024 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

مقدمه

مهم‌ترین چالش بنگاه‌های اقتصادی و از شاخصه‌های ارزیابی محیط کسب‌وکار، دسترسی به تأمین مالی و جذب سرمایه است که در روش تأمین مالی خارجی^۱ با مراجعه به بازار پول و بازار سرمایه محقق می‌شود. در ایران به‌علت کم‌رنگ بودن نقش بازار سرمایه، بانک‌ها در این زمینه سهمی نوددرصدی دارند.^۲ برای کاهش ریسک و بهینه‌سازی مدیریت سرمایه در گردش و نقدینگی جریان‌یافته در فرایندهای تجاری و نیز مبادلات زنجیره تأمین، روش‌های متنوع تأمین مالی ایجاد شده است^۳ که «فاکتورینگ»^۴ یا «عاملیت»^۵ یا «پذیرش مطالبات قراردادی»^۶ یکی از آنهاست. این شیوه از دهه ۸۰ ابتدا در ادبیات دانشگاهی ایران بررسی شد^۷ و به دلیل نبود مقرراتی در نظام حقوقی ایران، با توجه به مقررات نظام‌های حقوقی خارجی^۸ و بعضاً با وفاداری به اصول کلی نظام حقوقی ایران^۹ تحلیل شد. فاکتورینگ از سال ۱۳۹۸ با تصویب ماده ۸ قانون «حداکثر استفاده از توان تولیدی و خدماتی کشور و حمایت از کالای ایرانی»^{۱۰} به نظام حقوقی ایران راه یافت^{۱۱} و در قانون تأمین مالی تولید و زیرساخت‌ها نیز بر

1. External Finance

۲. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، کاربرد فاکتورینگ در تأمین مالی بنگاه‌ها و معرفی شیوه‌های تأمین مالی مبتنی بر قرارداد، تهران: دفتر مطالعات اقتصادی مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۸، ص ۳.
۳. بند ۴ ماده ۱ «دستورالعمل ارائه خدمات تأمین مالی زنجیره تأمین توسط مؤسسات اعتباری»، مصوب بانک مرکزی، مورخ ۱۴۰۰/۹/۲۱.

4. Factoring

5. Agency

۶. برای اولین بار بانک مرکزی این اصطلاح را به‌عنوان معادل فارسی فاکتورینگ در دستورالعمل مورخ ۱۴۰۲/۱۱/۱۵ به کار برد.
۷. باباپور، محمد، «بررسی تطبیقی کنوانسیون عاملیت بین‌المللی در حقوق ایران»، حقوق اسلامی، س ۴، ش ۱۴، ۱۳۸۶، ص ۶۵.
۸. فیضی‌چکاب، غلام‌نبی و علی درزی، «بررسی حقوقی روابط اطراف قرارداد تأمین مالی فاکتورینگ»، پژوهش حقوق خصوصی، س ۲، ش ۶، ۱۳۹۳، ص ۱۳۵.
۹. شاهنده، وحید و علی‌اکبر ایزدی‌فرد، «بررسی فقهی حقوقی فاکتورینگ (عاملیت) با حق رجوع»، پژوهش‌های فقه و حقوق اسلامی، س ۱۸، ش ۶۸، ۱۴۰۱، ص ۹۶.
۱۰. از این پس به این قانون، با ذکر کلمه «قانون» اشاره می‌شود.
۱۱. ماده ۸: «تأمین‌کنندگان کالا و خدمات مجازند با استناد به ماده ۱۰ قانون برگزاری مناقصات و در چهارچوب تأمین مالی واگذاری مطالبات از طریق کارگزاری (فاکتورینگ)، تمام یا بخشی از مطالبات قراردادی محقق‌شده و محقق‌نشده‌اش را به اشخاص حقیقی و حقوقی ثالث (پذیرندگان) اعم از بانک‌ها یا مؤسسات اعتباری واگذار کنند. اگر تأمین‌کننده، مطالبات را به ثالث واگذار کند، کارفرمایان موضوع این قانون اعم از دولتی، عمومی و یا تعاونی مکلف به رعایت واگذاری مطالبات از طریق کارگزاری (فاکتورینگ) هستند».

آن تأکید شد.^۱ اما مواد مزبور فقط به بیان فاکتورینگ به عنوان یکی از روش‌های تأمین مالی در قالب انتقال مطالبات قراردادی به شخص ثالث پرداخته و کمکی به تبیین ابعاد حقوقی مختلف این روش نوظهور نظیر تشریفات انعقاد و تعهدات اطراف قرارداد نمی‌کند.

آیین‌نامه اجرایی ماده ۸ قانون یادشده با موضوع «نحوه واگذاری مطالبات قراردادی»،^۲ علاوه بر اینکه تاحدودی برای تبیین ماهیت فاکتورینگ کوشیده و فاکتورینگ معکوس^۳ و فاکتورینگ متوالی^۴ را در نظام حقوقی ایران وارد کرده، برخی تعهدات اطراف قراردادهای مزبور را مشخص کرده و برخلاف تصور برخی نویسندگان که آیین‌نامه را بر کارفرمایان دولتی متمرکز می‌دانند،^۵ انعقاد فاکتورینگ را برای همه اشخاص حقیقی و حقوقی مجاز دانسته است؛^۶ بدین ترتیب، ایران به جرگه کشورهای پیوست که در این باره مقررات اختصاصی و چهارچوب‌های نظارتی ویژه دارند.^۷ با تصویب دستورالعمل «پذیرش مطالبات قراردادی»^۸ و «شیوه‌نامه اجرایی فاکتورینگ»^۹ در بهمن ۱۴۰۲ و ابلاغ بخشنامه «رفع ابهامات پیرامون فاکتورینگ»^{۱۰} بانک مرکزی، قانون‌گذاران برای تبیین ابعاد مختلف فاکتورینگ کوشیدند و این شیوه نوین تأمین مالی با وضع احکامی که بعضاً از اصول سنتی حقوق مدنی متابعت کرده و گاه خاص و بی‌سابقه است، جایش را در نظام حقوقی ایران یافت. اهمیت استفاده از روش مزبور برای قانون‌گذار چنان است که به موجب تبصره ۱ ماده ۸ قانون و ماده ۴ آیین‌نامه و به پیروی از مقررات بین‌المللی،^{۱۱} هرگونه توافق یا شرطی که حق واگذاری مطالبات قراردادی را سلب کند، غیرنافذ و باطل است.

۱. بند ذ ماده ۱ مصوب ۱۴۰۳/۲/۲۲

۲. مصوب ۱۳۹۹/۷/۱۶ و ازاین‌پس «آیین‌نامه» نامیده می‌شود.

3. Reverse Factoring

4. Sequential factoring

۵. جعفری، دیبا و منصور امینی، «تأمین مالی از طریق واگذاری مطالبات (فاکتورینگ) در نظام حقوقی ایران»، اقتصاد و بانکداری اسلامی، ش ۴۱، ۱۴۰۱، ص ۳۶۱.

۶. مستفاد از تبصره ۱ ماده ۲ آیین‌نامه.

7. Castellano, Giuliano G., **Knowledge Guide On Factoring Regulation And Supervision, International Finance Corporation(IFC)**, World Bank Group, Swiss: State Secretariat for Economic Affairs (SECO), 2023, pp 25-27.

۸. ازاین‌پس «دستورالعمل» نامیده می‌شود.

۹. مصوب ۱۴۰۲/۱۲/۲۰ که ازاین‌پس «شیوه‌نامه» نامیده می‌شود.

۱۰. ابلاغی ۱۴۰۳/۴/۱۹ که ازاین‌پس «بخشنامه» نامیده می‌شود.

11. UNCITRAL, "United Nations Convention on the Assignment of Receivables in International Trade", 2001, available at:→

پیش از این، جعفری و امینی در «تأمین مالی از طریق واگذاری مطالبات (فاکتورینگ) در نظام حقوقی ایران»^۱ به بررسی آیین‌نامه و مقایسه آن با استانداردهای بین‌المللی پرداخته‌اند. شاهنده و ایزدی‌فرد در «بررسی فقهی حقوقی فاکتورینگ (عاملیت) با حق رجوع»^۲ مشروعیت فروش مجدد سیاهه‌ها در قالب دین حال در مقابل ثمن به غیرمدیون را بررسی کرده‌اند. افشار قوچانی در «ماهیت فورفیتینگ در مقایسه با سایر طرق تأمین مالی در حقوق ایران»^۳ ماهیت فاکتورینگ و فورفیتینگ را خرید مطالبات دانسته و تفاوت‌های آنها را برمی‌شمرد. فیضی‌چکاب و درزی در «بررسی حقوقی روابط اطراف قرارداد تأمین مالی فاکتورینگ»^۴ این قرارداد را در فضای تجارت بین‌الملل و در قالب انتقال طلب تحلیل و روابط میان اطراف آن را بررسی کرده‌اند لیکن در جستار حاضر، علاوه بر تحلیل ماهیت حقوقی فاکتورینگ براساس مقررات داخلی و با تکیه بر اصول حقوق مدنی، برای نخستین بار در نظام حقوقی ایران، شروط انعقاد این قرارداد شامل ثبوت دین بر ذمه مشتری و ثبت فاکتورینگ در سامانه‌های مرتبط بررسی شده است. دسته‌بندی تعهدات اطراف قرارداد با امعان نظر به دستورالعمل و شیوه‌نامه بانک مرکزی، بررسی وجوه افتراق فاکتورینگ با سایر شیوه‌های رایج در نظام بانکی و نگاه نقادانه به مقررات بانک مرکزی در این حوزه از نوآوری‌های این پژوهش است.

مقاله حاضر به این سؤال پاسخ می‌دهد که ماهیت حقوقی فاکتورینگ چیست؟ آیا در قالب ماده ۱۰ قانون مدنی، انتقال طلب یا بیع طلب قابل تحلیل است؟ شرایط انعقاد چنین قراردادی و مهم‌ترین تعهدات اطرافش چیست؟

برای پاسخ به پرسش‌های مزبور، مفاهیم بنیادین فاکتورینگ و ماهیت آن در پرتو مبانی حقوقی ایران تحلیل شده و قالب بیع طلب با آن متناسب دانسته شده است. سپس شروط انعقاد

← <https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/ctc-assignment-convention-e.pdf>

۱. جعفری، دیبا و منصور امینی، منبع پیشین، صص ۳۶۱-۳۹۰.
 ۲. شاهنده، وحید و علی‌اکبر ایزدی‌فرد، منبع پیشین، صص ۷۵-۱۰۰.
 ۳. افشار قوچانی، زهره، «بررسی ماهیت فورفیتینگ در مقایسه با سایر طرق تأمین مالی در حقوق ایران»، پژوهش حقوق خصوصی، س ۸، ش ۲۸، ۱۳۹۸، صص ۳۸-۹.
 ۴. فیضی‌چکاب، غلام‌نبی و علی درزی، منبع پیشین، صص ۱۰۹-۱۳۷.

فاکتورینگ و مهم‌ترین تعهدات اطراف آن شامل تعهدات مشتری، تأمین‌کننده و مؤسسه اعتباری واکاوی شده و سرانجام پیشنهادهایی برای اصلاح مقررات بانک مرکزی ارائه شده است. بررسی و نقد مقررات پیش‌گفته، با هدف کمک به ایجاد ساختار شفاف و بهینه برای انعقاد و انتقال فاکتورینگ و نیز روابط میان اطراف درگیر است تا سبب بهبود زنجیره تأمین، توسعه ابزارهای مالی، افزایش نقدشوندگی مطالبات و در نتیجه رشد فعالیت‌های تولیدی و تجاری و اعتماد فزاینده به بازار شود.

۱. مفهوم‌شناسی

به دلیل آنکه موضوع این نوشتار بررسی مقررات ویژه فاکتورینگ است که در بانکداری ایران شیوه جدیدی است و اصطلاحات آن نوین است، پیش از ورود در مباحث ماهوی، آشنایی با مفاهیم مربوط با تمرکز بر مقررات بانک مرکزی اجتناب‌ناپذیر می‌نماید.

۱.۱. تأمین‌کننده/فروشنده

به موجب آیین‌نامه، تأمین‌کننده/فروشنده، طرف یا طرف‌های متعهد به تأمین کالا یا خدمات مصرح در قرارداد اصلی مانند فروشنده کالا و خدمات و انواع پیمانکاران است، اما در دستورالعمل، تأمین‌کننده فقط شخص حقوقی است.^۱

البته به موجب قانون نمونه فاکتورینگ، مصوب مؤسسه یکسان‌سازی حقوق خصوصی، مطالبات موضوع فاکتورینگ فقط به قراردادهای تأمین کالا و خدمات محدود نمی‌شود بلکه مطالبات قراردادی بسیاری از جمله ارائه یا پردازش اطلاعات، واگذاری یا لیسانس مالکیت معنوی و تعهد پرداخت تراکنش کارت‌های اعتباری را نیز دربرمی‌گیرد؛^۲ اما محدود کردن فاکتورینگ در حقوق ایران به مطالبات ناشی از تأمین کالا یا خدمات از نقاط ضعف مقررات مزبور است.

۱.۲. کارفرما/مشتری

به موجب آیین‌نامه، کارفرما/مشتری، طرف متعهد به پرداخت هزینه تأمین انواع کالا یا خدمات به نفع تأمین‌کننده است و در دستورالعمل، به شخص حقوقی منحصر شده است و متعهد بازپرداخت مطالبات قراردادی به مبلغ اسمی به مؤسسه اعتباری نیز هست.^۳

۱. بند ۳ ماده ۱ آیین‌نامه و بند ۶ ماده ۱ دستورالعمل.

2. UNIDROIT Model Law on Factoring, Article 2.

۳. بند ۴ ماده ۱ آیین‌نامه و بند ۷ و ۱۵ ماده ۱ دستورالعمل.

۱.۳. پذیرنده/ثالث/خریدار/مؤسسه اعتباری

به موجب قانون تأمین مالی تولید و زیرساخت‌ها^۱ و نیز آیین‌نامه^۲، اشخاص حقوقی دارای مجوز می‌توانند اقدام به پذیرش مطالبات قراردادی نمایند ولی از نظر دستورالعمل، پذیرنده، بانک یا مؤسسه اعتباری غیربانکی تحت نظارت بانک مرکزی است که با رعایت مقررات، مطالبات قراردادی به آن واگذار می‌شود.^۳ نظام‌های حقوقی مختلف در این باره مقررات متفاوتی دارند.^۴ در برخی، پذیرنده مطالبات ممکن است هر شخص حقیقی یا حقوقی دارای مجوز باشد و در برخی، اشخاص حقوقی مجاز می‌توانند در نقش پذیرنده ظاهر شوند^۵ و حتی می‌توانند حساب‌های دریافتنی^۶ انتقال گرفته شده را به عنوان وثیقه دریافت تسهیلات به مؤسسه اعتباری ارائه کنند.^۷

۱.۴. فاکتورینگ/قرارداد واگذاری

مطالبات نشست گرفته از حساب‌های دریافتی^۸ یا یک رابطه قراردادی پایه میان تأمین کننده و مشتری، به وسیله قرارداد فاکتورینگ، به منظور تأمین مالی به پذیرنده واگذار می‌شود.^۹ مطابق آیین‌نامه، فاکتورینگ قراردادی بین انتقال دهنده^{۱۰} و پذیرنده است که در آن، تمام یا بخشی از

۱. بند ج ماده ۱.

۲. ماده ۶ آیین‌نامه: «بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیر بانکی دارای مجوز... و شرکت‌های تابع آن‌ها، شرکت‌های واسطی، شرکت‌های بیمه تحت نظارت بیمه مرکزی و شرکت‌های تابع آنها، نهادهای مالی دارای مجوز از سازمان بورس و شرکت‌های تابع آن‌ها، صندوق توسعه ملی، صندوق‌های توسعه‌ای و حمایتی دارای مجوز قانونی... مجاز به پذیرش مطالبات قراردادی اند».

۳. بند ۹ ماده ۱ آیین‌نامه و بند ۲ ماده ۱ دستورالعمل.

4. World Bank Group, "Improving Access to Finance for SMEs", 2018, p.28, available at: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/316871533711048308/pdf/129283-WP-PUBLIC-improving-access-to-finance-for-SMEs.pdf>

5. Velentzas, John & Nick Kartalis & Georgia Bronic, "The Factoring And Forfeiting Contract As Contemporary Types Of Finance Especially the Greek regulations", *International Conference On Applied Economics (ICOAE), Procedia Economics and Finance* 5, 2013, p 758.

۶. Accounts receivable. حساب‌های دریافتنی نماینده مطالبات واحد تجاری از بدهکاران است که در نتیجه فروش مواد یا ارائه خدمات به طور نسبی ایجاد شده است (لاری، محمود و جعفر احمدپور، «حساب‌های دریافتنی: شبیه‌سازی روند حسابرسی»، مطالعات حسابداری و حسابرسی، ش. ۳۹، ۱۴۰۰، ص. ۸۱).

7. Xue'en, Shi, "Study on the Legislative Improvement of Factoring Contracts", *The Frontiers of Society, Science and Technology*, Vol.5, Issue3, 2023, p 14, UK, Published by Francis Academic Press.

۸. بند ۱۰ ماده ۱۰ قانون تأمین مالی تولید و زیرساخت‌ها.

9. Ibid., p 12.

۱۰. از آنجاکه واگذار کننده مطالبات به يد بعدی ممکن است تأمین کننده یا مؤسسه اعتباری باشد، آیین‌نامه از لفظ عام انتقال دهنده استفاده کرده است.

مطالبات قراردادی از انتقال‌دهنده به پذیرنده واگذار می‌شود.^۱ اینکه در تعریف مزبور یکی از ارکان قرارداد (واگذاری مطالبات به مبلغی کمتر از مبلغ اسمی) لحاظ نشده است، قابل انتقاد است؛ البته آیین‌نامه درباره برخی احکام و شروط دیگر فاکتورینگ نیز باوجود اهمیت آنها ساکت است، اما مفاد دستورالعمل و شیوه‌نامه تا حدودی این خلأ را پر کرده است؛ به‌عنوان مثال، به‌موجب دستورالعمل و شیوه‌نامه، فقط مطالبات سررسیدنشده و مؤجل می‌تواند موضوع فاکتورینگ باشد؛^۲ لذا انتقال مطالبات سررسید گذشته ممنوع است.

از دیگر مسائل مغفول در آیین‌نامه، مدیون بودن کارفرما به مبلغ اسمی در مقابل پذیرنده و نبود حق رجوع پذیرنده به تأمین‌کننده در فرض عدم‌پرداخت توسط کارفرماست؛^۳ همچنین باوجود اختصاص فاکتورینگ به مطالبات کوتاه‌مدت در مقررات بین‌المللی^۴ و قوانین داخلی بسیاری از کشورها،^۵ موضع قانون‌گذار در قبال مهلت سررسید طلب موضوع فاکتورینگ نه‌تنها در آیین‌نامه، بلکه در دستورالعمل و شیوه‌نامه نیز معلوم نیست.

۱.۵. فاکتورینگ معکوس/قرارداد واگذاری معکوس

قراردادی بین مشتری، تأمین‌کننده و پذیرنده درون زنجیره تأمین^۶ است که در آن، تمام یا بخشی از مطالبات قراردادی تأمین‌کننده از مشتری در قرارداد اصلی، به پذیرنده واگذار می‌شود و پرداخت توسط پذیرنده به تأمین‌کنندگان در زنجیره تأمین انجام می‌شود.^۷ برخلاف فاکتورینگ که از تأمین‌کننده شروع می‌شود، در این روش فرایند از کارفرما (مشتری) آغاز می‌شود.^۸ پذیرنده با قبول پیشنهاد کارفرمایان اغلب معتبر، تأمین‌کنندگان موردنظر را انتخاب و تعهدات قراردادی کارفرما در مقابل تأمین‌کنندگان را تأمین مالی می‌کند. مزیت اصلی این شیوه انتخاب مشتری با

۱. بند ۱۰ ماده ۱ آیین‌نامه و بند ۱۰ ماده ۱ دستورالعمل.

۲. ماده ۲ دستورالعمل و تبصره ماده ۵ شیوه‌نامه.

۳. ماده ۸ آیین‌نامه، ماده ۱۲ دستورالعمل و ماده ۱۶ شیوه‌نامه.

4. Castellano, *Op. cit.*, p 10.

5. Bunich, Galina Alekseevna & Elina Ildarovna Abdyukova & Anna Aleksandrovna Sysoeva & Vladimir Sergeevich Akopov, "Bank Factoring: Russian and International Practice", *European Research Studies Journal*, Vol. XX, Issue 4 B, 2017, p 335.

6. Supply Chain Finance

۷. بند ۱۱ ماده ۱ آیین‌نامه.

8. Miljković, Strahinja & Suzana Dimić & Igor Simić, "Significance And Tax Treatment of Reverse Factoring As An Instrument For Financing Small And Medium-Sized Enterprises In The Republic of Serbia", *Science International Journal*, Vol. 2, No.4, 2023, p 135.

اعتبار بالاتر و ریسک کمتر توسط پذیرنده است^۱ که سبب ایجاد نرخ مطلوب‌تر برای تأمین‌کننده،^۲ مقرون‌به‌صرفه‌تر شدن زنجیره تأمین مالی و ایجاد موقعیت برد-برد برای همه می‌شود.^۳ از آنجاکه دستورالعمل و شیوه‌نامه بانک مرکزی فقط به فاکتورینگ اختصاص دارد^۴ و به دلیل پیچیدگی‌های خاص ناظر بر فاکتورینگ معکوس، تحلیل ماهیت و شرایط انعقاد آن فرصت دیگری می‌طلبد.

۶.۱. فاکتورینگ متوالی / واگذاری متوالی

به موجب مقررات فاکتورینگ، چنانچه تأمین‌کنندگان یا پذیرندگان، مطالبات قراردادی انتقال یافته به خود را به نهاد مالی دیگری واگذار کنند^۵ فاکتورینگ متوالی منعقد^۶ و به ایشان عنوان «انتقال‌دهنده» اطلاق می‌شود؛ بدین ترتیب، در تعریف فاکتورینگ متوالی می‌توان گفت: واگذاری مطالبات قراردادی که پذیرنده در قرارداد واگذاری از انتقال‌دهنده دریافت کرده است و تمام یا بخشی از آن را به پذیرنده جدید در قالب قرارداد واگذاری جدید واگذار می‌کند.^۷ در پاسخ به این سؤال که فاکتورینگ متوالی فقط در قرارداد واگذاری منعقد می‌شود یا در قرارداد واگذاری معکوس نیز محقق می‌شود، باید گفت قرارداد واگذاری متوالی نوعی قرارداد واگذاری است؛ به عبارت دیگر، به موجب ماده ۳۳ آیین‌نامه، واگذاری متوالی در قرارداد واگذاری معکوس مجاز نیست.

1. Klapper, Leora, "The Role of Factoring for Financing Small and Medium Enterprises, Development Research Group The World Bank", Working Paper 3593, 2005, p 17.
2. Kouvelis, Panos & Fasheng Xu, "A Supply Chain Theory of Factoring and Reverse Factoring", *Management Science*, Vol.67, Issue10, 2021, p 5969.
3. Al-Zaqebaa, Murad Ali Ahmad & Baker Akram Falah Jaraha & Sakher A. I. Al-Bazaiahb & Sari Sulaiman Malahimc & Aiman Mahmoud Abu Hamourd & Abdul Razzak Alshehadehe & Zeyad Almatarneha & Haneen A. Al-Khawajaf, "The effect of reverse factoring financial changes on supply chain", *Uncertain Supply Chain Management*, Vol. 10, Issue 4, 2022, p 1332.

۴. ماده ۱۰ دستورالعمل.

۵. بند ۸ ماده ۱ آیین‌نامه.

۶. به موجب بند ۶ بخشنامه، اجرای فاکتورینگ به صورت تک‌حلقه‌ای است و مؤسسه اعتباری باید مطالبات پذیرش شده را تا زمان سررسید نزد خود نگه دارد.

۷. بند ۱۴ ماده ۱ آیین‌نامه.

۲. ماهیت حقوقی فاکتورینگ در نظام حقوقی ایران

بانک مرکزی^۱ و برخی نویسندگان ماهیت حقوقی فاکتورینگ را قابل انطباق بر ماده ۱۰ دانسته‌اند.^۲ برخی آن را «قراردادی مرکب از چند عقد»^۳ و عده‌ای انتقال طلب و یا «عقد معین نوظهور» دانسته‌اند.^۴

در نقد نظرات پیش‌گفته، توجه به چند نکته اهمیت دارد؛ اول آنکه در تحلیل ماهیت یک نهاد در چهارچوب حقوق داخلی، بین عقود معین و نامعین رابطه طولی وجود دارد و نمی‌توان نهادی را که ماهیتاً در قالب عقود معین موجود می‌گنجد، عقد معین نوظهور یا ماده ۱۰ خواند زیرا تعیین‌کننده ماهیت، مُنشأ عقود یا همان مضمون انشایی است نه شرایط آنها. پس در تعیین ماهیت یک قرار و توافق باید مُنشأ را صرف‌نظر از شرایطش تحلیل کرد؛ مثلاً عقدی را که در آن، مالی برای وثیقه به طلبکار داده شده، ولی قبض در آن صورت نگرفته است، باید براساس مضمون عقد رهن، رهن دانست هرچند به دلیل رعایت نشدن شرط صحت یعنی قبض، رهن باطل است؛ بنابراین جایی که مُنشأ براساس و منطبق با یکی از ماهیت‌های شناخته‌شده و قالب‌های عقود معین است، لاجرم باید در همان قالب تحلیل شود و نمی‌توان عنوان عقد معین نوظهور و یا ماده ۱۰ را به آن نسبت داد.

دوم آنکه تحلیل فاکتورینگ به قراردادی مرکب از چند عقد نیز نه تنها وافی به مقصود نیست، بلکه برخلاف مبانی حقوقی است؛ زیرا همان‌گونه که آمد، عنوان و ماهیت هر عقد را اراده مضمون معاملی و مُنشأ آن تعیین می‌کند نه ویژگی‌ها و کارکردهای پیچیده آن؛ به عبارت دیگر، طرفین یک قرارداد به محض اینکه مُنشأ را اراده می‌کنند عنوان آن عقد در عالم اعتبار محقق می‌شود هرچند طرفین، عالِم به عنوان نباشند یا آن را مرکب از چند عقد معین تصور کنند و یا موضوع مورد توافق آن‌ها ویژگی‌ها و کارکردهای پیچیده‌ای داشته باشد؛ به عنوان مثال، قانون روابط موجر و مستأجر مصوب سال ۱۳۵۶ اگرچه قواعدی خاص و تشریفاتی جدید در این باب مقرر

۱. بند ۱۰ بخشنامه.

۲. فیضی‌چکاب، غلام‌نبی و علی درزی، منبع پیشین، ص ۵۳۰.

۳. محمدریفی، نیلوفر و محمدمهدی عزیزاللهی، «تحول ماهیت فاکتورینگ»، پژوهش‌های حقوق خصوصی، ش ۲، ۱۳۹۲، ص ۱۰۳.

۴. جعفری، دیبا و منصور امینی، پیشین، صص ۳۷۵ و ۳۷۱.

کرده است، اما حقوقدانان به اتفاق، موضوع قانون ۵۶ را عقد «اجاره» می‌دانند؛ زیرا مفاد آن «تملیک منافع به عوض معلوم» است؛ هرچند موجد حق کسب و پیشه و تجارت و مستلزم ایجاد حق بقا درمورد اجاره برای مستأجر- برخلاف اجاره قانون مدنی- باشد و شرایط و احکام جدیدی مقرر کرده باشد. اما سؤال مهم این است که آیا شرایط و احکام جدید ماهیت اجاره را دگرگون کرده است؟ پاسخ منفی است. پس آنچه واقع شده، عقد اجاره است، صرف‌نظر از شرایط خاص آن. تحلیل ماهیت فاکتورینگ نیز همین‌گونه است؛ ویژگی‌های این نهاد جدید نباید حقوقدانان تیزبین را از ماهیت و منشأ مورد اراده طرفین دور کند تا عنوانی بعید به آن نسبت دهد.

از طرف دیگر، انتقال طلب نیز محتوایی است که در قالب‌های مختلفی قابل تحقق است، ولی خود قالب حقوقی معینی نیست و می‌تواند در قالب هر یک از عقود مختلف نظیر بیع، هبه، معاوضه و صلح واقع شود و به تناسب اینکه در قالب کدام عقد واقع شده است، احکام و آثار خاص عقد مزبور بر آن مترتب می‌شود؛ پس تحلیل ماهیت فاکتورینگ به انتقال طلب، تاحدودی صحیح، اما ناکافی است.

نهاد تبدیل تعهد با تبدیل متعهدله نیز با قصد قانون‌گذار همخوانی ندارد؛ زیرا مکرراً در مقررات مختلف، از عبارت صریح «واگذاری مطالبات قراردادی» یاد شده است که به موجب آن، همان طلب با همان اوصاف و شرایط با مبلغی کمتر، از تأمین‌کننده خریداری می‌شود^۱ و کارفرما در صورتی از تعهداتش در قرارداد اصلی بری‌الذمه می‌شود که مطالبات قراردادی واگذار شده را به پذیرنده پرداخت کند؛^۲ درحالی که ماهیت تبدیل تعهد مستلزم از بین رفتن تعهد سابق و ایجاد تعهد جدید است. گذشته از آنکه برخلاف ماده ۲۹۳ قانون مدنی مبنی بر عدم تعلق تضمینات تعهد سابق به تعهد لاحق، به موجب تبصره ۴ ماده ۸ دستورالعمل و نیز بند ۲ ماده ۱۱ شیوه‌نامه، تضامین ارائه شده توسط کارفرما به تأمین‌کننده، به مؤسسه اعتباری واگذار می‌شود؛ همچنین تکلیف کارفرما و تأمین‌کننده به مطلع کردن پذیرنده از هرگونه تغییر در قرارداد اصلی که در صورت موافقت پذیرنده بر حقوق وی اثرگذار است^۳ و نیز مکلف کردن مؤسسه به اینکه قبل از هر مرحله

۱. بند ۱۰ و ۱۴ ماده ۱ دستورالعمل.

۲. ماده ۱۴ آیین‌نامه.

۳. بند ۵ ماده ۷ و ماده ۲۱ آیین‌نامه.

از واریز، تأیید کارفرما مبنی بر تحقق مرحله اجرایی متناظر با آن را اخذ کند،^۱ به‌روشنی بیانگر بقای تعهد اصلی و تبدیل نشدن آن است.

دقت در مضمون معاملی، منشأ عقد و مواد مختلف دستورالعمل نشان می‌دهد قرارداد واگذاری، در قالب بیع طلب واقع می‌شود؛^۲ زیرا به‌موجب آن، مؤسسه اعتباری و تأمین‌کننده با مبلغی کمتر از مبلغ اسمی مندرج در قرارداد اصلی (مبلغ توافقی) توافق می‌کنند مطالبات قراردادی تأمین‌کننده به مؤسسه اعتباری واگذار شود؛ مؤسسه نیز در مقابل از منابع مالکیتی‌اش مبلغ توافقی را به تأمین‌کننده پرداخت می‌کند و کارفرما متعهد به بازپرداخت مبلغ اسمی مطالبات قراردادی واگذارشده در سررسید قرارداد اصلی به مؤسسه می‌شود.^۳

در قانون مدنی، در باب احکام بیع طلب سخنی به‌تفصیل نیامده، لیکن در فقه به علت شبهه ربا مفصل‌تر گفته شده است. برخی احکام بیع طلب در میان فقهای شیعه مسلم است؛ مانند آنکه طلب موضوع بیع باید واقعی باشد یا در صورت تحقق بیع دین به دین، بسیاری از فقها فروش دین موجود پیش از عقد به‌نحو مؤجل در مقابل ثمن کلی حال را جایز می‌دانند؛^۴ باین حال به دلالت ماده ۱۲ شیوه‌نامه اجرایی اگرچه ثمن کلی است، تمام آن حال نیست، بلکه قسمتی از ثمن در فوریت عرفی تأدیه و مابقی در مراحل زمانی مختلف به تأمین‌کننده پرداخت می‌شود؛ بدین‌ترتیب، برای مواجهه نشدن با اشکال بیع کالی به کالی و از آنجاکه مبیع، دین مؤجل است، باید گفت ثمن در قرارداد فاکتورینگ فقط قسمت نقد وجه پرداختی به تأمین‌کننده است و طرفین به‌صورت شرط ضمن عقد توافق می‌کنند در مقابل انجام مراحل بعدی، مبلغ مشخصی در فواصل زمانی معین پرداخت شود؛ همچنین مشهور فقها^۵ درباره معامله طلب مؤجل به مبلغ کمتر (بیع

۱. تبصره ماده ۱۲ شیوه‌نامه.

۲. در ادبیات فقهی از اصطلاح بیع دین به‌جای بیع طلب استفاده می‌شود، ولی منظور همان بیع طلب است. یکی از عقود رایج در بانکداری اسلامی نیز قرارداد خرید دین است که همان بیع دین یا بیع طلب است.

۳. بند ۱۰ بخشنامه.

۴. نجفی، محمدحسن، **جواهرالکلام**، ج ۲۴، بیروت: دار احیاء التراث، ۱۹۸۱، ص ۳۴۵؛ محقق حلی، ابوالقاسم، **شرایع الاسلام**، ج ۱، تهران: استقلال، ۱۴۰۳، ص ۳۲۳.

۵. امام خمینی، **تحریرالوسیله**، ترجمه علی اسلامی، قم: دفتر انتشارات اسلامی حوزه علمیه، ۱۳۸۳، ص ۴؛ خویی، ابوالقاسم، **منهاج‌الصالحین**، ج ۲، قم: مدینه العلم، ۱۳۶۸، ص ۱۷۳؛ بروجردی، حسین، **توضیح‌المسائل**، نسخه دیجیتالی، اصفهان: مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان، آخرین بازدید ۱۱-۱-۱۴۰۳، ناشر چاپی: دفتر آیت‌العظمی بروجردی، بی‌تا، ص ۵۱۶.

دین به کمتر از مبلغ اسمی طلب) به شخص ثالث، حکم به جواز داده‌اند.^۱ با دقت در آیین‌نامه و مقررات بانک مرکزی در باب فاکتورینگ ظاهراً قواعد مزبور با احکام پیش‌گفته در باب بیع طلب قابلیت انطباق دارد و ماده ۵ دستورالعمل و بند ۱۴ ماده ۶ شیوه‌نامه اجرایی مبنی بر واقعی بودن طلب و بند ۱۴ ماده ۱ دستورالعمل درباره کمتر بودن مبلغ توافقی از مبلغ اسمی طلب، درواقع احکام فقهی بیع طلب است که در مقررات فاکتورینگ آمده است.

جالب توجه آنکه در مقررات بین‌المللی نیز به امکان «بیع» حساب‌های دریافتی تأمین‌کننده به مؤسسه اعتباری تصریح شده‌است؛^۲ برخلاف قانون مدنی چین که به صراحت از فاکتورینگ به عنوان قراردادی سه‌جانبه یاد می‌کند که ماهیت آن نوعی تضمین است.^۳

مورد دیگری که پاسخ آن ضروری است انعقاد فاکتورینگ سه‌جانبه است؛ وقتی قرارداد واگذاری را نوعی بیع طلب بدانیم در انعقاد آن فقط قصد و رضای انتقال‌دهنده و پذیرنده شرط است لیکن به موجب تبصره ۱ ماده ۲ آیین‌نامه، چنانچه مشتریان و تأمین‌کنندگان مشمول ماده ۲^۴ قانون و یا از نوع تعاونی نباشند، قرارداد واگذاری باید سه‌جانبه منعقد شود. سؤال اینجاست که اگر ماهیت قرارداد واگذاری از نظر قانون‌گذار بیع طلب است که با دو اراده طلبکار و انتقال‌گیرنده منعقد می‌شود چرا در تبصره ۱ ماده ۲ آیین‌نامه قرارداد را در فرض مذکور سه‌جانبه دانسته است؟

۱. به موجب بند ۳ ماده ۱۰ شیوه‌نامه، معیار محاسبه مبلغ توافقی در فاکتورینگ در دامنه حداقل معادل نرخ سود عقود غیرمشارکتی و حداکثر ۷ واحد درصد بالاتر از آن بر مبنای اعتبارسنجی کارفرما، تضامین ارائه‌شده و غیره است.

2. UNCITRAL, "Legislative Guide on Secured Transactions", 2010, p.16, available at: https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/09-82670_ebook-guide_09-04-10english.pdf

3. Articles 761 to 769 of the Civil Code

۴. ماده ۲- کلیه وزارتخانه‌ها، سازمان‌ها، مؤسسات، شرکت‌های دولتی یا وابسته به دولت موضوع ماده ۴ قانون محاسبات عمومی کشور مصوب ۱۳۶۶/۶/۱ با اصلاحات و الحاقات بعدی آن، بانک‌ها، مؤسسات و نهادهای عمومی غیردولتی موضوع ماده ۵ قانون مذکور و شرکت‌های تابعه آن‌ها، بنیادها، نهادهای انقلاب اسلامی، شرکت‌ها، مؤسسات و نهادهای موضوع ماده ۶ قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی مصوب ۱۳۸۷/۳/۲۵ با اصلاحات و الحاقات بعدی و شرکت‌های تابعه آنها همچنین کلیه سازمان‌ها، شرکت‌ها، مؤسسات، دستگاه‌ها و واحدهایی که شمول قانون بر آنها مستلزم ذکر نام است، از قبیل شرکت‌های تابعه وزارت نفت در امور نفت، گاز، پتروشیمی و پالایش و پخش، سازمان گسترش و نوسازی صنایع ایران، سازمان توسعه و نوسازی معادن و صنایع معدنی ایران، سازمان هواپیمایی کشوری، سازمان بنادر و دریانوردی، سازمان صداوسیما و شرکت ملی فولاد، ... و اشخاص حقوقی وابسته به آنها، ستاد اجرایی فرمان امام، قرارگاه‌های سازندگی، سازمان‌های مناطق ویژه اقتصادی با مدیریت بخش عمومی، هیئت‌امنای صرفه‌جویی ارزی در معالجه بیماران و دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی و پژوهشی و نهادها و شرکت‌های تابعه و وابسته آنها... مشمول این قانون می‌شوند.

برای دستیابی به پاسخ باید دید جایی که قرارداد واگذاری سه‌جانبه منعقد شود، نقش طرف سوم در قرارداد چیست؟ آیا کسب رضایت وی صرفاً تکلیفی قانونی است که تأثیری در ماهیت ندارد ولو اینکه کسب نکردن رضایت و اذن طرف سوم ضمانت اجرایی داشته باشد یا آنکه انعقاد عقد سه‌جانبه ماهیت جدیدی ایجاد می‌کند؟

در صورتی که قرارداد فاکتورینگ سه‌جانبه، بر مبنای انتقال دین از ذمه کارفرما به ذمه پذیرنده در مقابل پیمانکار باشد و با انعقاد آن، پذیرنده در مقابل پیمانکار مدیون شود، قرارداد مزبور نوعی حواله است؛ زیرا حواله به معنای دقیق، انتقال دین است، ولی دقت در تعریف قانون‌گذار از فاکتورینگ، بطلان تصور مزبور را آشکار می‌کند؛ زیرا براساس مفاد آیین‌نامه،^۱ قرارداد واگذاری بین انتقال‌دهنده و پذیرنده منعقد می‌شود که براساس آن، تمام یا بخشی از «مطالبات قراردادی از انتقال‌دهنده به پذیرنده» واگذار می‌گردد؛ بدین ترتیب، قانون‌گذار در آیین‌نامه، قرارداد مذکور را دوجانبه و منشأ آن را تملیک طلب از انتقال‌دهنده به مشتری می‌داند که پیش‌تر در قالب بیع طلب تحلیل شد؛ بدین ترتیب، ظاهراً لزوم اخذ رضایت از کارفرما صرفاً جنبه تکلیفی دارد و از ارکان تحقق قرارداد نیست و فقدان آن تأثیری در ماهیت ندارد.

تحلیل فوق در توجیه بند ۱۰ ماده ۱ دستورالعمل نیز مفید است؛ به موجب این بند، قرارداد واگذاری، قراردادی سه‌جانبه بین کارفرما، تأمین‌کننده و مؤسسه اعتباری و یا قراردادی دوجانبه بین تأمین‌کننده و مؤسسه اعتباری، به تشخیص مؤسسه اعتباری است که براساس آن، تمام یا بخشی از مطالبات قراردادی از تأمین‌کننده به مؤسسه اعتباری واگذار می‌شود.

ابتدا به نظر می‌رسد مفاد آیین‌نامه و دستورالعمل تعارض دارند؛ به گونه‌ای که در یکی، قرارداد واگذاری دوجانبه و در دیگری دوجانبه یا سه‌جانبه دانسته شده است. ممکن است برای رفع تعارض گفته شود دستورالعمل، قرارداد واگذاری و واگذاری معکوس را در یک ماده آورده و برای همین آن را قراردادی دوجانبه یا سه‌جانبه دانسته است؛ لیکن این تفسیر مغایر با ماده ۱۰ دستورالعمل است که در آن بانک مرکزی اعلام کرده است که مقررات واگذاری معکوس و واگذاری متوالی مطالبات قراردادی تهیه و ابلاغ می‌شود؛ بنابراین آنچه در دستورالعمل بانک مرکزی آمده است، فقط شامل قرارداد واگذاری است.

۱. بند ۱۰ ماده ۱.

توضیحات پیش‌گفته و دقت در آیین‌نامه نشان می‌دهد تعارض میان آیین‌نامه و دستورالعمل ظاهری است و تعریف ارائه‌شده در دستورالعمل، درواقع جمع بند ۱۰ ماده ۱ و تبصره ۱ ماده ۲ آیین‌نامه است و اذن و رضایت کارفرما در قرارداد واگذاری سه‌جانبه صرفاً جنبه تکلیفی دارد و اثر وضعی در ماهیت ندارد.

مقرر در بند ۴ ماده ۱۰ شیوه‌نامه چنین تحلیلی را تأیید می‌کند؛ مؤسسه اعتباری براساس میزان «ریسک اعتباری کارفرما» می‌تواند از قرارداد واگذاری سه‌جانبه و دوجانبه استفاده کند؛ بدین‌ترتیب در جایی که ریسک اعتباری بالاتر است مثلاً وقتی کارفرمایان مشمول ماده ۲ قانون نباشند یا ضمانت‌نامه بانکی تعهد پرداخت معادل اصل مطالبات قراردادی از سوی کارفرما به تأمین‌کننده ارائه نشده باشد،^۱ مؤسسه اعتباری باید فاکتورینگ را سه‌جانبه منعقد کند.

۳. مهم‌ترین وجوه تمایز فاکتورینگ با ابزارها و نهادهای مشابه

پس از آشنایی با مفاهیم پایه و ماهیت حقوقی فاکتورینگ، بازشناسی آن از ابزارهای تأمین مالی و نهادهای مشابه ضروری می‌نماید.

۳.۱. فاکتورینگ و خرید دین

اگرچه براساس آنچه پیش‌تر آمد، ماهیت هر دو یکسان و مبتنی بر بیع طلب است، پاره‌ای تفاوت‌ها، بهره‌گیری از هریک به فراخور نیاز سیستم تأمین مالی را ضروری می‌سازد؛^۲ گذشته از آنکه خرید دین فقط روی اسناد تجاری مشتری منعقد^۳ و فاکتورینگ روی فاکتورها (حساب‌های دریافتنی پیمانکار) ایجاد می‌شود، در خرید دین، به‌موجب ماده ۵ قرارداد متحدالشکل خرید دین بانک مرکزی، مؤسسه اعتباری در فرض دریافت نکردن مطالباتش از صادرکننده سند، حق رجوع به فروشنده را دارد؛^۴ لیکن پوشش ریسک به‌موجب مقررات فاکتورینگ بانک مرکزی کامل‌تر است؛ بدین‌ترتیب، اگر کارفرما مبلغ اسمی مطالبات قراردادی را در موعد معین به مؤسسه

۱. قسمت ب بند ۱۲ بخشنامه.

۲. افشار قوچانی، منبع پیشین، ص ۱۷.

۳. دستورالعمل اجرایی اعتبار در حساب جاری در قالب خرید دین مصوب ۸۵/۶/۱۵ شورای پول و اعتبار.

۴. مقتضای اولیه خرید طلب، حذف طلبکار قبلی است لیکن در قرارداد خرید دین به دلیل وجود شرط تضمین، اگر طلب وصول نشود انتقال‌دهنده ضامن است و بانک حق مراجعه به وی را دارد.

اعتباری پرداخت نکند، مؤسسه اعتباری حق رجوع به فروشنده را ندارد،^۱ بلکه از طریق تضامینی که هنگام انعقاد فاکتورینگ از کارفرما گرفته اقدام می‌کند. همچنین، در قرارداد خرید دین، دارنده سند، تضامین و وثایق لازم را به نفع مؤسسه اعتباری ایجاد می‌کند، لیکن در فاکتورینگ، تضامین و وثایقی که برعهده کارفرما و به ذی‌نفعی تأمین‌کننده ایجاد شده است، به ذی‌نفعی مؤسسه اعتباری منتقل می‌شود.^۲ که مجموع این فعالیت‌ها منجر به مدیریت حساب‌های از طرف بانک نیز خواهد شد؛ امری که در خرید دین مفقود است. علاوه بر این، خرید دین به‌منظور تأمین مالی کوتاه‌مدت و انفرادی صورت گرفته و هدف بانک از ورود به آن صرفاً کسب سود است، لیکن هدف بانک در روش فاکتورینگ، تأمین مالی بلند مدت زنجیره تأمین و سپس کسب سود است.

نحوه پرداخت مبلغ نیز متفاوت است؛ در قرارداد خرید دین، کل ثمن باید یک‌جا به فروشنده تادیه شود؛ درحالی‌که در فاکتورینگ قسمتی از مبلغ به‌صورت نقد و مابقی در فواصل زمانی پرداخت می‌شود. تفاوت دیگر در سررسید طلب موضوع قرارداد است؛ سررسید مطالبات موضوع قرارداد خرید دین باید حداکثر یک‌ساله باشد؛^۳ لیکن به‌موجب مقررات فعلی، صرف مؤجل بودن مطالبات موضوع فاکتور کافی است و برای سررسید آن محدودیتی تعیین نشده است.

از دیگر وجوه تمایز این دو، غیرتشریفاتی بودن خرید دین و تشریفاتی بودن قرارداد فاکتورینگ از طریق الزام مقررات به ثبت در سامانه‌های مرتبط است که شرحش در قسمت شرایط انعقاد فاکتورینگ می‌آید. همچنین پیش‌بینی فاکتورینگ متوالی در آیین‌نامه و امکان انتقال طلب خریداری‌شده از مؤسسه مالی به شخص ثالث در مقابل عدم امکان توالی در خرید دین بانکی از دیگر تفاوت‌های آنهاست. در خرید دین هدف مؤسسه مالی کسب سود است، لیکن در فاکتورینگ، هدف اولیه سیستم بانکی تأمین مالی زنجیره تولید و در مرحله بعد کسب سود است.

۱. ماده ۸ آیین‌نامه و ماده ۱۲ دستورالعمل.

۲. به موجب بند ث و ژ ماده ۱ و تبصره ۱ ماده ۹ قانون تأمین مالی تولید و زیرساخت‌ها، مؤسسه مالی باید اطلاعات و وثائق اخذشده را در سامانه جامع وثائق ثبت نماید.

۳. بند ۳ دستورالعمل اجرایی اعتبار در حساب جاری در قالب خرید دین.

دیگر آنکه خرید دین به صورت رسمی توسط بانک‌ها و موسسات اعتباری صورت می‌گیرد و سازمان بورس نیز برای خرید مطالبات اشخاص حقوقی اقدام به انتشار اوراق خرید دین می‌نماید؛ درحالی‌که به موجب بند ج ماده ۱ قانون تأمین مالی تولید و زیرساخت‌ها، علاوه بر بانک‌ها و موسسات اعتباری، شرکت‌های کارگزاری و اگذاری مطالبات نیز امکان انعقاد قرارداد فاکتورینگ را دارند.

۳.۲. فاکتورینگ و اوراق گام

اوراق گام یا گواهی اعتبار مولد نشان‌دهنده بدهی قطعی متعهد به متقاضی است و براساس ضوابط کنترل و مدیریت اوراق گام (ابلاغی بانک مرکزی) توسط مؤسسه اعتباری عامل در «سامانه صدور و مدیریت اوراق گام» در شبکه بانکی کشور صادر می‌شود^۱ و براساس آن، بانک متعهد می‌شود مبلغ اسمی آن را در سررسید به پذیرنده نهایی پرداخت کند. به موجب آیین‌نامه و دستورالعمل، اوراق گام به عاملیت و ضمانت مؤسسه اعتباری و روی حساب‌های پرداختی متعهد صادر می‌شود و ظاهراً ماهیت حقوقی آن نه عقد ضمان مبتنی بر نقل یا ضم ذمه، بلکه الزام به تأدیه وجه اوراق گام از طرف بانک در مقابل پذیرنده نهایی است که شرح بیشتر آن مجال دیگری می‌طلبد. همچنین به موجب مقررات مذکور، اوراق گام قابلیت انتقال به بازار سرمایه را دارد؛ لیکن چنان‌که گذشت فاکتورینگ بر مبنای بیع طلب و روی حساب‌های دریافتی منعقد می‌شود و قابل انتقال به بازار سرمایه نیست.

۳.۳. فاکتورینگ و برات الکترونیکی

برات الکترونیکی سندی تجاری است که در «سامانه یکپارچه مدیریت سفته و برات الکترونیکی» بانک مرکزی صادر می‌شود و به موجب آن، صادرکننده به بانک دستور پرداخت وجه معینی به دارنده یا به حواله‌کرد او می‌دهد. برات مذکور سررسید یک ماه تا یک‌ساله دارد، قابل تنزیل است و یکی از ابزارهای تأمین مالی زنجیره تأمین است.^۲ اما از نظر وجوه تمایز می‌توان گفت ماهیت فاکتورینگ فروش اسناد دریافتی از طرف طلبکار به بانک است؛ درحالی‌که برات نوعی حواله (متمایز از عقد حواله قانون مدنی) و به معنای دقیق‌تر، دستور پرداخت مدیون

۱. بند ۸ ماده ۱ آیین‌نامه «پذیرش اوراق گواهی اعتبار مولد در دستگاه‌های اجرایی» مصوب ۱۴۰۲/۱۲/۱۳ و بند ۵ ماده ۱ و ماده ۴ دستورالعمل ناظر بر گواهی اعتبار مولد مصوب ۱۴۰۲/۱۲/۱۵.
۲. بند ۱ ماده ۱ شیوه‌نامه اجرایی استفاده از برات الکترونیکی در تأمین مالی زنجیره تأمین مصوب ۱۴۰۰/۹/۲۱ بانک مرکزی.

(برات‌کش) به برات‌گیر است، بی‌اینکه تحقق آن موجب برات‌کش شود. همچنین به‌موجب اصول حاکم بر اسناد تجاری، برات مفید مسئولیت تضامنی میان صادرکننده، ظهرنویسان و برات‌گیر است؛^۱ لیکن فاکتورینگ (اعم از فاکتورینگ تک‌حلقه‌ای یا متوالی) موجب مسئولیت تضامنی میان تأمین‌کننده و بانک و حلقه‌های انتقال نمی‌شود.

۳.۴. فاکتورینگ و اعتبار اسنادی داخلی

هرگونه ترتیبی که دربرگیرنده تعهد قطعی و برگشت‌ناپذیر بانک گشایش‌کننده مبنی بر پذیرش پرداخت در قبال ارائه اسناد مطابق باشد، به ریال ایران گشایش یابد و مبدأ و مقصد کالا و یا خدمت، اقامتگاه بانک‌های مرتبط، متقاضی و ذی‌نفع آن در داخل مرزهای ایران باشد اعتبار اسنادی داخلی نام دارد.^۲ برحسب آنکه موضوع اعتبار، کالای ساخته‌شده یا خدمات باشد، عقد مرابحه و چنانچه موضوع آن کالایی باشد که در آینده ساخته می‌شود، عقد استصناع به‌عنوان قرارداد پایه صدور اعتبار اسنادی بانک گشایش‌کننده و مشتری منعقد می‌شود^۳ و به‌تناسب آنکه مشتری نیازمند تأمین اعتبار باشد یا خیر، عقود مذکور به‌صورت نقد یا اقساط تنظیم می‌شود؛ لیکن موضوع فاکتورینگ، به‌عنوان روش تأمین مالی سریع، خرید مطالبات ناشی از حساب‌های دریافتی تأمین‌کننده از خریدار است و برخلاف اعتبار اسنادی، پرداخت وجه آن از سوی پذیرنده به تأمین‌کننده منوط به ارائه اسناد مطابق نیست.

۴. شرایط انعقاد فاکتورینگ

پس از آشنایی با تعریف و ماهیت انواع قراردادهای فاکتورینگ، مهم‌ترین شرایط انعقاد قراردادهای مذکور بررسی می‌شود:

۴.۱. ثبوت تعهدات بر ذمه مشتری

موضوع فاکتورینگ مطالبات قراردادی بر ذمه مشتری به نفع تأمین‌کننده در قرارداد اصلی است اعم از اینکه محقق‌شده یا نشده باشد.^۴ در مطالبات قراردادی محقق‌شده، تأمین انواع کالا

۱. ماده ۳۴۹ قانون تجارت.

۲. بند ۲ و ۳ ماده ۱ دستورالعمل اعتبار اسنادی داخلی-ریالی مصوب ۱۴۰۳/۱/۲۱ شورای پول و اعتبار.

۳. ماده ۱۴ دستورالعمل اعتبار اسنادی.

۴. بند ۵ ماده ۱ آیین‌نامه.

یا خدمات موضوع قرارداد مابه‌ازای آن، براساس قرارداد اصلی، مسجل و قطعی است. مطالبات محقق نشده مطالباتی است که براساس قرارداد اصلی در صورت تأمین انواع کالا یا خدمات و مسجل و قطعی شدن، بر ذمه مشتری است.^۱ برخی نویسندگان اشکال گرفته‌اند: «ذکر مطالبات قراردادی محقق نشده محل ایراد است چه با عنایت به عدم تأمین و مآلاً قطعی نبودن تعهد پرداخت خریدار، استفاده از عنوان مطالبات برای آن، عنوان دقیقی نمی‌باشد».^۲ این ایراد وجاهت ندارد؛ زیرا هر دو نوع مطالبات مذکور با توجه به بند ۵ ماده ۱ آیین‌نامه، موجود و بر ذمه مشتری ثابت است و فقط مطالبه طلب در حالت دوم، منوط به تحقق موضوع یا همان تأمین کالا و خدمات است؛ کما اینکه قانون‌گذار در عقد اجاره ماده ۵۰۵ مسامحتاً از عدم استقرار دین بر ذمه مشتری صحبت کرده است؛ در حالی که بی‌گمان، منظور نه استقرار دین بر ذمه که نرسیدن موعد مطالبه است؛ همچنین در عقود که موضوع آنها انتقال طلب یا دین است نظیر بیع طلب یا حواله، آنچه لازم است وجود دین بر ذمه بدهکار است و اینکه مطالبه آن منوط به تحقق امری دیگر باشد، موضوعیت ندارد. لذا در مانحن‌فیه نیز قانون‌گذار به درستی، وقوع فاکتورینگ بر دین موجود بر ذمه را پذیرفته است؛ اگرچه حق مطالبه برای دائن منوط به تأمین کالا یا خدمات باشد. برای تقریب به ذهن، اشاره به ایجاد مهر کلی بر ذمه زوج به محض عقد نکاح و منوط بودن مطالبه کل مهر به وقوع رابطه زناشویی مفید است. بدیهی است زوج نسبت به کل مهر مدیون است و همه احکام دین و طلب درباره کل مهر جاری است؛ اگرچه تا قبل از نزدیکی، حق مطالبه تمام آن وجود ندارد.

علاوه بر اینکه دین موضوع فاکتورینگ باید بر ذمه مشتری موجود باشد، باید قبل از تاریخ سررسید آن توسط مؤسسه اعتباری پذیرش شود؛ به عبارت دیگر، پذیرش مطالبات قراردادی بابت تسویه بدهی معوق و سررسید گذشته کارفرما به تأمین‌کننده امکان‌پذیر نیست.^۳ امری که در برخی نظام‌های حقوقی - با وجود اصلاح اخیر مقررات - هنوز مورد مناقشه است و رویه‌های قضایی بر سر اینکه حساب‌های دریافتنی آینده می‌تواند موضوع فاکتورینگ شود یا خیر اختلاف نظر دارند.^۴

۱. بند ۶ و ۷ ماده ۱ آیین‌نامه.

۲. جعفری، دیبا و منصور امینی، منبع پیشین، ص ۳۷۷.

۳. ماده ۲ دستورالعمل و تبصره ماده ۵ شیوه‌نامه.

4. Xue'en, op. cit., p 14.

درباره محدودیت سررسید دیون مؤجل، مقررات ساکت است و اطلاق آنها پذیرش انواع دیون مؤجل با هر سررسیدی توسط مؤسسه اعتباری را مجاز می‌کند؛ البته واضح است در عمل، برای اعتبارسنجی و کاهش ریسک، محدودیت‌های زمانی لحاظ می‌شود؛ همان‌گونه که براساس مقررات عمومی برای فاکتورینگ بین‌المللی مصوب اف.سی.آی.^۱ نیز حساب‌های با سررسید کمتر از یک سال معامله می‌شوند.^۲

درباره نوع دین موضوع فاکتورینگ نیز اگرچه در آیین‌نامه، تعهدات ارزی و ریالی پذیرفته شده‌است ولی بانک مرکزی آن را به تعهدات ریالی محدود کرده است.^۳ دلیل ایجاد چنین محدودیتی مبهم است؛ لیکن ظاهراً محدودیت‌های ارزی و جلوگیری از سوءاستفاده‌های احتمالی علت چنین مقرره‌ای باشد؛ از طرف دیگر، پذیرش تعهدات ارزی می‌تواند سبب ایجاد گستره تأمین مالی شود و قدرت مانور بانک مرکزی را افزایش دهد.

نپذیرفتن مطالبات قراردادی بنگاه‌های وابسته، تابع و زیرمجموعه بانک‌ها و مؤسسات اعتباری^۴ و نیز مطالبات قراردادی دولت، وزارتخانه‌ها، سازمان‌ها و شرکت‌های دولتی^۵ و ممنوعیت پذیرش مطالبات قراردادی به‌منظور بازپرداخت و تسویه بدهی تسهیلات و تعهدات قبلی تأمین‌کننده^۶ از محدودیت‌های دیگر است.

۴.۲. ثبت قرارداد در سامانه‌های مرتبط

مانند آنچه به‌موجب مقررات فاکتورینگ در آمریکا و انگلستان در جریان است،^۷ در ایران نیز به‌موجب آیین‌نامه، ثبت قراردادهای فاکتورینگ در سامانه‌های برخط اختصاصی الزامی است؛

۱. اف.سی.آی. یک انجمن غیرانتفاعی جهانی برای فاکتورینگ و تأمین مالی حساب‌های دریافتی تجاری داخلی و بین‌المللی با بیش از ۴۰۰ عضو در بیش از ۹۰ کشور است و اعضایش بیش از ۶۰ درصد حجم فاکتورینگ بین‌المللی در جهان را به خود اختصاص داده‌اند.

2. Global Representative Body for Factoring and Financing of Open Account Domestic and International Trade Receivables, Factors Chain International (FCI), "General Rules for International Factoring-GRIF", 2010, Article 14, pp. 5-4, available at: https://garantibbvafactoring.com/assets/uploads/pdf/FCI_GRIF.pdf/

۳. بند ۹ ماده ۱ دستورالعمل.

۴. تبصره ۳ ماده ۶ آیین‌نامه.

۵. بند ۵ ماده ۳ شیوه‌نامه.

۶. تبصره ۴ ماده ۴ دستورالعمل و ماده ۵ شیوه‌نامه.

7. Klapper, op. cit., p.9.

بدین ترتیب، تمام قراردادهای واگذاری مربوط به طرح‌های تملک دارایی‌های سرمایه‌ای قانون بودجه سنواتی^۱ باید در سامانه واگذاری مطالبات قراردادی سازمان برنامه و بودجه و سایر قراردادهای واگذاری باید در سامانه فاکتورینگ وزارت امور اقتصادی و دارایی به ثبت برسند. اهمیت این شرط از دو جنبه است: نخست، مؤسسه اعتباری صرفاً مجاز به پذیرش مطالبات قراردادی است که حتماً در یکی از این دو سامانه به ثبت رسیده‌اند.^۲ دوم، تمام قراردادهای واگذاری و واگذاری معکوس صرفاً در صورت ثبت در سامانه برای کارفرما لازم‌الرعايه‌اند.^۳

سؤال این است که آیا الزام به ثبت قراردادهای واگذاری در سامانه‌های مذکور، آنها را به عقد تشریفاتی تبدیل کرده است؟ ظاهراً پاسخ مثبت است و انعقاد فاکتورینگ بدون ثبت در سامانه‌ها منتفی است؛ بنابراین اولاً فقط مطالباتی می‌تواند موضوع فاکتورینگ شود که در سامانه‌های مذکور ثبت شوند و ثانیاً قرارداد فاکتورینگ در صورتی منعقد می‌شود که قرارداد در سامانه‌های مربوطه ثبت شود.^۴

پس از بررسی الزامات قانونی برای انعقاد فاکتورینگ، به بررسی مهم‌ترین تعهدات قانونی و قراردادی مشتری، تأمین‌کننده و مؤسسه اعتباری ناشی از انعقاد فاکتورینگ بر مبنای مقررات موجود پرداخته می‌شود:

۵. مهم‌ترین تعهدات مشتری

۵.۱. تأیید وصول اطلاعات و واگذاری و دستورالعمل پرداخت

اطلاعیه واگذاری و دستورالعمل پرداخت برای مشتری ارسال می‌شود و وی مکلف به تأیید آن از طریق سامانه است. در صورت تأیید نکردن، ارسال از طریق سامانه الکترونیک قضایی^۵ یا مأمور ابلاغ قوه قضائیه، به منزله وصول است.^۶

۱. قراردادهایی که در آنها از منابع وجوه عمومی برای تأمین کالا و خدمات استفاده می‌شود.
۲. تبصره ۲ ماده ۲ دستورالعمل و تبصره ماده ۴ شیوه‌نامه. به منظور رعایت این شرط و رصد، پایش و مدیریت مطالبات قراردادی، سامانه پذیرش مطالبات قراردادی مستقر در بانک مرکزی پیش‌بینی شده است.
۳. تبصره ۵ ماده ۳ آیین‌نامه.
۴. تبصره ماده ۴ و ماده ۱۰ شیوه‌نامه.
۵. منظور سامانه ابلاغ الکترونیک قضایی است و کلمه ابلاغ به واسطه افعال قانون‌گذار از قلم افتاده است.
۶. مواد ۱۱ و ۱۲ آیین‌نامه و بند ۱ ماده ۱۰ و ماده ۱۲ شیوه‌نامه.

۵.۲. انتقال تضامین به مؤسسه اعتباری

با هدف پوشش ریسک پذیرش مطالبات قراردادی توسط مؤسسه اعتباری، کارفرما باید تضامین ارائه شده به تأمین‌کننده را به مؤسسه واگذار کند.^۱ اجرای تکلیف مزبور درباره ضمانت‌نامه بانکی تعهد پرداخت^۲ در تراحم با ماده ۶ دستورالعمل ناظر بر ضمانت‌نامه بانکی (ریالی) بود که آن را قابل انتقال نمی‌دانست؛ لذا شورای پول و اعتبار با هدف عملیاتی کردن فاکتورینگ، امکان تغییر ذی نفعان ضمانت‌نامه‌های بانکی را منحصراً در چهارچوب آیین‌نامه ماده ۸ قانون و مشروط به ثبت در سامانه‌های پیش‌گفته فراهم کرد؛^۳ البته در صورتی که ضمانت‌نامه بانکی تعهد پرداخت توسط همان مؤسسه صادر شود که اکنون پذیرش‌کننده مطالبات قراردادی است، قابل انتقال نخواهد بود؛^۴ زیرا سبب جمع شدن عنوان متعهد و متعهدله در یک شخص و در نتیجه، سقوط تعهد می‌شود.^۵

۵.۳. پرداخت «مبلغ اسمی» مطالبات قراردادی به مؤسسه اعتباری

کارفرما مکلف به پرداخت مبلغ اسمی مطالبات قراردادی واگذار شده به مؤسسه اعتباری^۶ مطابق جدول زمان‌بندی بازپرداخت مندرج در دستورالعمل پرداخت در سررسید قرارداد و اگذاری به صورت دفعتاً واحده است و مؤسسه اعتباری مجاز به تجدید، تقسیط، امهال یا اعطای تسهیلات جدید برای تسویه آن نیست.^۷ حال اگر تأمین‌کننده به تعهداتش در مقابل کارفرما عمل نکند، کارفرما حق استرداد وجوه پرداختی از مؤسسه اعتباری را دارد؛ ظاهراً موضوع فاکتورینگ، طلبی است که تأمین‌کننده بر ذمه کارفرما دارد و با وقوع فاکتورینگ، همان طلب- صرف نظر از تعهداتی که در مقابل ایجاد طلب وجود داشته‌است- در مقابل ثمن کمتر (مبلغ توافقی) به مالکیت مؤسسه اعتباری درمی‌آید. لذا در صورت عمل نکردن تأمین‌کننده به تعهداتش، کارفرما حق رجوع

۱. تبصره ۴ ماده ۸ دستورالعمل و ماده ۱۱ شیوه‌نامه.

۲. بند ۵ ماده ۲ دستورالعمل ناظر بر ضمانت‌نامه بانکی (ریالی): «ضمانت‌نامه‌ای که به منظور قبول پرداخت دیون ضمانت‌خواه به ذی نفع در سررسید معین و مطابق با مفاد رابطه پایه، صادر می‌گردد».

۳. مصوبه شماره ۱۳۵۸ جلسه مورخ ۱۴۰۲/۲/۱۹.

۴. بند ۳ ماده ۱۱ شیوه‌نامه.

۵. کاتوزیان، ناصر، **نظریه عمومی تعهدات**، تهران: میزان، ۱۳۹۳، ص ۵۴۲.

۶. ماده ۳ دستورالعمل.

۷. ماده ۱۱ دستورالعمل و تبصره ماده ۱۵ شیوه‌نامه.

به مؤسسه اعتباری را برای استرداد وجوه پرداختی ندارد، بلکه باید الزام تأمین‌کننده به انجام تعهد را از طریق مراجع قضایی پیگیری کند. مقرر ماده ۱۹ آیین‌نامه نیز با تمسک به همین مبانی وضع شده است.^۱

۵.۴. پرداخت مطابق آخرین دستورالعمل پرداخت

از آنجاکه ماهیت قرارداد فاکتورینگ بیع طلب است و پس از تحقق آن، مؤسسه اعتباری مالک طلب مزبور می‌شود، مؤسسه براساس قواعد کلی مالکیت، امکان انتقال مایملکش به دیگران را دارد؛ در همین راستا، دستورالعمل، مطالبات قراردادی پذیرش‌شده توسط مؤسسه اعتباری را قابل معامله در بازار سرمایه یا قابل انتقال به اشخاص دیگر دانسته است؛^۲ امری که پیش‌تر از آن به فاکتورینگ متوالی تعبیر شد. بدیهی است چنانچه کارفرما چند اطلاعیه واگذاری دریافت کند که نشان‌دهنده واگذاری متوالی مطالبات قراردادی باشد، باید پرداخت را مبتنی بر دستورالعمل پرداخت آخرین پذیرنده واگذاری متوالی انجام دهد.

۶. مهم‌ترین تعهدات تأمین‌کننده

الف) تأمین‌کننده متعهد است متن کامل قرارداد اصلی، ضمایم آن و هرگونه تغییری را که تا زمان انعقاد قرارداد واگذاری در قرارداد اصلی ایجاد شده است، در اختیار پذیرنده قرار دهد و از تاریخ انعقاد قرارداد واگذاری، در صورت ایجاد هرگونه تغییر، پذیرنده را مطلع کند.^۳ در صورت تضییع حقوق پذیرنده در اصلاحات قرارداد اصلی که خارج از محدوده قرارداد واگذاری و بدون اخذ موافقت پذیرنده صورت گرفته باشد، تأمین‌کننده مکلف به جبران حقوق پذیرنده است.^۴

ب) تأیید و ارسال اطلاعیه واگذاری و همکاری با مؤسسه اعتباری.

۱. کارفرما حق ندارد به دلیل قصور تأمین‌کننده در اجرای قرارداد اصلی، مبالغ پرداخت‌شده را از پذیرنده مسترد کند و حق کارفرما برای اقامه دعوا علیه تأمین‌کننده برای مبلغ پرداختی مطابق قوانین و مقررات محفوظ است.
۲. تبصره ۱ و ۲ ماده ۱۰ دستورالعمل.
۳. این مورد از تعهدات مشترک میان تأمین‌کننده و مشتری است.
۴. ماده ۲۱ آیین‌نامه.

ج) همکاری لازم با کارفرما و مؤسسه اعتباری برای تغییر ذی‌نفع ضمانت‌نامه پرداخت در وجه پذیرنده.

د) تأمین‌کننده باید تأیید کند مشمول هیچ‌گونه ممنوعیتی برای واگذاری مطالبات قراردادی نیست، مطالبات قراردادی مورد واگذاری را به پذیرنده دیگری واگذار نکرده و مطالبات مزبور تا لحظه انعقاد قرارداد واگذاری توسط کارفرما پرداخت نشده است. چنان‌که قبلاً آمد تأمین‌کننده نسبت به عدم پرداخت مطالبات قراردادی توسط کارفرما به پذیرنده تعهدی ندارد مگر اینکه در قرارداد واگذاری به توافق دیگری بین انتقال‌دهنده و پذیرنده تصریح شده باشد.^۱ باوجود پیش‌بینی چنین توافقی در آیین‌نامه، ماده ۱۲ دستورالعمل، در فرض انجام نشدن تعهدات توسط کارفرما، رجوع به انتقال‌دهنده یا هرگونه تعهد وی در مقابل مؤسسه اعتباری را نپذیرفته است.

۷. مهم‌ترین تعهدات مؤسسه اعتباری پذیرنده مطالبات

مؤسسات اعتباری برای پرداخت هرگونه تسهیلات و ایجاد تعهدات، تکالیف عامی برعهده دارند؛ نظیر رعایت ضوابط مربوط به احراز هویت، مبارزه با پول‌شویی و تأمین مالی تروریسم، آیین‌نامه تسهیلات و تعهدات کلان و تسهیلات و تعهدات اشخاص مرتبط، استعلام وضعیت بدهی غیرجاری و چک برگشتی متعهد بازپرداخت. برخی ضوابط نظیر مبارزه با پول‌شویی و تأمین مالی تروریسم نه تنها جزئی از مقررات دائمی بانک مرکزی هستند، بلکه از قواعد بین‌المللی فاکتورینگ محسوب می‌شوند. به علاوه، مقررات بانک مرکزی و قرارداد فاکتورینگ نیز تکالیفی برعهده مؤسسه اعتباری پذیرنده گذاشته است:

۷.۱. ارسال اطلاعیه واگذاری و دستورالعمل پرداخت

پس از انعقاد قرارداد واگذاری، مؤسسه اعتباری مکلف است با همکاری انتقال‌دهنده، گزارشی به نام اطلاعیه واگذاری شامل اطلاعات قرارداد اصلی و قرارداد واگذاری را برای اطلاع و تأیید به کارفرما ارسال کند. پس از تأیید کارفرما، تکلیف دیگر مؤسسه، ارسال دستورالعمل پرداخت در قالب گزارشی است که مبلغ اصل مطالبات پذیرش‌شده، مبلغ توافقی‌شده، نحوه و زمان‌بندی

۱. ماده ۸ آیین‌نامه.

پرداخت مطالبات قراردادی به تأمین‌کننده طبق قرارداد واگذاری و جدول زمان‌بندی بازپرداخت آن از سوی کارفرما را به اطلاع و تأیید کارفرما می‌رساند. این گزارش در دستورالعمل و نیز شیوه‌نامه، «دستور پرداخت» نامیده شده است؛ حال آنکه به موجب بند ۱۸ ماده ۱ دستورالعمل صدور دستور پرداخت و انتقال وجه بانک مرکزی ایران، در تعریف دستور پرداخت چنین آمده است: «درخواست بدون قیدوشرط و مبهمی که طی آن، صادرکننده به صورت کتبی یا الکترونیکی از مؤسسه مالی‌اش می‌خواهد وجه را از طریق یک یا چند مؤسسه مالی به یک یا چند ذی‌نفع انتقال دهد؛ مؤسسه مالی صادرکننده و مؤسسات مالی ذی‌نفع می‌توانند واحد باشند». با توجه به تعریف مزبور مناسب‌تر بود برای جلوگیری از خلط مفاهیم بانکی، بانک مرکزی در دستورالعملش درباره قراردادهای فاکتورینگ، به جای دستور پرداخت، از واژه دستورالعمل پرداخت استفاده کند.

در هر صورت، پس از آنکه اطلاعیه واگذاری و دستورالعمل پرداخت از طریق سامانه به مشتری ارسال شد، مشتری موظف به تأیید وصول آن‌هاست. تأیید مشتری چنان اهمیتی دارد که اگر این کار را انجام ندهد، ارسال این دو توسط سامانه الکترونیک قضایی یا مأمور ابلاغ قوه قضائیه به منزله وصول به مشتری دانسته شده است؛ حتی در برخی نظام‌های حقوقی اگر این اطلاعیه به کارفرما ارسال نشود، هیچ‌گونه رابطه حقوقی میان مؤسسه اعتباری و کارفرما ایجاد نخواهد شد؛ لیکن از آنجاکه این نظر با مبانی حقوقی بیع طلب در نظام ایران سازگار نیست، پذیرفته نشده است.

چرایی اهمیت ارسال اطلاعیه واگذاری و دستورالعمل پرداخت برای کارفرما در مقررات ایران را باید در مبانی رجوع پرداخت‌کننده دین به مدیون اصلی جست‌وجو کرد. براساس مبانی قانون مدنی، کسی که دین دیگری را می‌پردازد، در صورت جمع دو شرط می‌تواند به مدیون اصلی مراجعه کند: اولاً پرداخت‌کننده نباید قصد تبرع داشته باشد و دوم آنکه پرداخت به دائن باید با اذن مدیون باشد؛ لذا قانون‌گذار تأیید اطلاعیه واگذاری و دستورالعمل پرداخت را برای احراز شرط دوم یعنی پرداخت با اذن مدیون ایجاد کرده است تا بدین وسیله برای مؤسسه اعتباری پس از پرداخت به تأمین‌کننده، حق رجوع به مشتری ایجاد کند؛ بنابراین الزام مشتری به تأیید وصول این دو، ماهیت بیع طلب را که یک عمل حقوقی دوجانبه است، دستخوش تغییر نمی‌سازد.

سؤال دیگر این است که آیا در مقررات جاری، فاکتورینگ با حق رجوع است؟ براساس انتقال ریسک، فاکتورینگ به دودسته اصلی با حق رجوع و بدون حق رجوع تقسیم می‌شود. در فاکتورینگ با حق رجوع، مؤسسه اعتباری در صورت هرگونه نقص در وصول، حق مراجعه به تأمین‌کننده و پیمانکار را دارد؛ ولی در فاکتورینگ بدون حق رجوع، مؤسسه اعتباری بدون حق مراجعه به شرکت، ریسک نکول را متحمل می‌شود. در آیین‌نامه اصل بر این است که فاکتورینگ بدون حق رجوع منعقد شود، مگر اینکه طرفین به نحو دیگری توافق کنند. لیکن به‌موجب ماده ۱۲ دستورالعمل، وظایف مؤسسه اعتباری در صورت عدم بازپرداخت توسط متعهد، صرفاً مطالبه وجه التزام تأخیر تأدیه دین از تاریخ سررسید قرارداد و اگذاری بر مبنای نرخ مندرج در قرارداد به‌علاوه ۶ درصد و ثبت تخلف متعهد در سامانه سمات است؛ لذا با توجه به عدم حق رجوع مؤسسه اعتباری به تأمین‌کننده، باید گفت که فاکتورینگ منعقد در ترتیبات نهادی بانکی، بدون حق رجوع است.

۷.۲. تعیین و پرداخت مبلغ پذیرش مطالبات به مشتری با اخذ تأییدیه از کارفرما برای مرحله متناظر

مؤسسه اعتباری باید مبلغ پذیرش مطالبات را در دامنه حداقل معادل نرخ سود عقود غیرمشارکتی و حداکثر ۷ درصد بالاتر بر مبنای معیارهایی از جمله اعتبارسنجی کارفرما، تضامین و وثایق اخذشده از وی و بازدهی اقتصادی موضوع قرارداد اصلی تعیین کند و متعاقباً مطالبات قراردادی پذیرش‌شده را براساس نحوه و زمان‌بندی پرداخت مشخص‌شده در دستور پرداخت به تأمین‌کننده پرداخت نماید؛^۱ به‌علاوه، اخذ تأیید کارفرما مبنی بر تحقق مرحله اجرایی متناظر با آن قبل از هر مرحله واریز، از تعهدات مؤسسه است.

۷.۳. رعایت محدودیت‌های انعقاد فاکتورینگ

از مجموع مقررات چنین برداشت می‌شود که گاه انعقاد فاکتورینگ محدود شده است: مواردی که تأمین‌کننده دولتی باشد، مطالبات توسط پذیرنده دیگری پذیرش شده باشد یا مطالبات قراردادی به‌منظور بازپرداخت و تصفیه بدهی تسهیلات و تعهدات قبلی تأمین‌کننده

۱. تبصره ۳ ماده ۸ و ماده ۹ دستورالعمل و تبصره ماده ۱۲ و مواد ۱۳ و ۱۴ شیوه‌نامه.

باشد؛ همچنین مؤسسه اعتباری نمی‌تواند بابت تصفیه مطالبات قراردادی پذیرش شده به کارفرما و تأمین‌کننده تسهیلات بدهد یا تعهداتی ایجاد کند.^۱

۷.۴. اطمینان از صوری نبودن مطالبات قراردادی

اخذ اقرارنامه واقعی بودن موضوع قرارداد از کارفرما و تأمین‌کننده برای پرهیز از ربوی شدن قرارداد.

۸. اصلاح قرارداد واگذاری

یکی از نوآوری‌های قانون‌گذار در قواعد فاکتورینگ که در مبانی حقوق قراردادی ایران بی‌سابقه می‌نماید، اصلاح قرارداد است. جالب آنکه در مقررات مزبور فقط به اصلاح قرارداد فاکتورینگ بسنده نشده، بلکه به اصلاح قرارداد اصلی و تأثیرات آن بر روابط اطراف فاکتورینگ نیز توجه شده است. از جمله تکالیف انتقال‌دهنده و کارفرما در مقابل مؤسسه اعتباری، ثبت اصلاحات در سامانه و ارائه رسمی اطلاعات درباره تغییرات قرارداد اصلی تا زمان انعقاد قرارداد واگذاری و پس از آن.^۲ اگر اصلاحات مذکور خارج از محدوده قرارداد واگذاری باشد و به تأیید پذیرنده برسد و موجب اصلاح قرارداد واگذاری گردد، نه تنها در حقوق پذیرنده اثرگذار است، بلکه به‌نحوی در حقوق و تعهدات سایر اطراف فاکتورینگ مؤثر است و طرح دعوای مؤسسه اعتباری علیه مشتری در محاکم قضایی در موضوع مطالبات قراردادی واگذار شده صرفاً در چهارچوب حقوق و تعهدات تأمین‌کننده و مشتری در قرارداد اصلی و الحاقات بعدی آن مسموع است؛^۳ به عبارت دیگر، اگر تغییر در مفاد قرارداد اصلی به تأیید مؤسسه اعتباری نرسد، تأثیری در مطالبات مؤسسه مزبور از محل پذیرش مطالبات قراردادی ندارد.^۴ ضمانت اجرای عدم اخذ موافقت پذیرنده، مکلف کردن تأمین‌کننده به جبران خسارت اوست؛^۵ از طرف دیگر، اگر اصلاحات قرارداد واگذاری نیز به تأیید کارفرما برسد، در حقوق و وظایفش در قرارداد اصلی مؤثر است.^۶

۱. تبصره ۴ و ۵ ماده ۴ دستورالعمل و مواد ۳ و ۵ شیوه‌نامه.

۲. بند ۴ و ۵ ماده ۷ و ماده ۱۳ و ۲۱ آیین‌نامه.

۳. ماده ۱۷ آیین‌نامه، تبصره ۱ ماده ۸ دستورالعمل.

۴. تبصره ۱ ماده ۹ دستورالعمل.

۵. تبصره ماده ۲۱ آیین‌نامه.

۶. ماده ۱۸ آیین‌نامه.

چنان‌که بر اهل فن پوشیده نیست، در نظام حقوقی ایران، عناوین عقود، موضوع احکام و مُشأ قرارداد، مخلوق اراده انشایی طرفین عقد است. زمانی که عقد محقق می‌شود با تمام مفاد و احکام و شروط منعقد می‌شود و سؤال اصلی این است که چگونه باید اصلاح قرارداد را در حقوق ایران توجیه کرد؟ برخلاف نظر برخی علمای حقوق، نزد فقها تغییر مفاد عقد پس از انعقاد آن ممکن نیست؛ مگر اینکه آن را اقاله و عقد جدیدی منعقد کنند. شاهد این مطلب بی‌اعتباری «شروط بعدالعقد» در فقه است. ظاهراً قانون مدنی نیز با تأکید بر «شروط ضمن عقد» از مبنای فقهی تبعیت کرده است؛ لذا در اینجا نیز اصطلاح اصلاح قرارداد- چه در قرارداد اصلی چه در قرارداد واگذاری- در معنای دقیقش به کار نرفته و مراد آن، انعقاد مجدد عقد است؛ به عبارت دیگر، آنچه واقع می‌شود قراردادی جدید است؛ اگرچه در سامانه‌های مربوطه تحت عنوان اصلاح قرارداد واگذاری درج می‌شود. پس از آنکه طرفین این قرارداد جدید را منعقد کردند، مکلف‌اند تغییرات حاصله را به شخص ثالث که ممکن است کارفرما یا پذیرنده باشد اطلاع دهند تا از هرگونه سوءاستفاده احتمالی جلوگیری شود.

نتیجه‌گیری

برای اجتناب از مواجهه با نبود یا کمبود نقدینگی در میان اجزای زنجیره تولید و حفظ ثبات تولید، دولت‌ها در پی ابزارها و شیوه‌هایی برای تأمین مالی این زنجیره‌اند. در ایران، قانون «حداکثر استفاده از توان تولیدی و خدماتی کشور»، فاکتورینگ را یکی از این شیوه‌ها معرفی کرد و با تصویب آیین‌نامه ماده ۸ قانون مزبور و دستورالعمل و شیوه‌نامه بانک مرکزی، فاکتورینگ جنبه عملیاتی یافت. به موجب این قرارداد، حساب‌های دریافتنی تأمین‌کننده از کارفرما با مبلغی توافقی به پذیرنده (مؤسسه مالی اعتباری) منتقل می‌شود. قسمتی از مبلغ مزبور به صورت نقد هنگام انعقاد فاکتورینگ و مابقی، متناظر با انجام مراحل اجرایی از طرف پذیرنده به تأمین‌کننده پرداخت می‌گردد و به این ترتیب موجب کاهش ریسک عدم پرداخت توسط کارفرما، افزایش نقدشوندگی مطالبات و تسهیل فرایندهای تأمین مالی می‌شود؛ همچنین کارفرما مکلف به تأدیه مبلغ اسمی مطالبات قراردادی در سررسید به پذیرنده است و به این ترتیب ریسک بانک ناشی از عدم دریافت مطالباتش، که در فرایندهای اعطای اعتبار، بزرگ‌ترین نگرانی این نهاد مالی است، در فاکتورینگ به حداقل می‌رسد. دقت در مفاد مقررات مزبور نشان می‌دهد قرارداد فاکتورینگ در

قالب بیع طلب موجب انتقال طلب با تمام اوصاف، شرایط و تضمینات از تأمین‌کننده به پذیرنده است. ثبوت دین بر ذمه کارفرما و ثبت قرارداد واگذاری در سامانه‌های اختصاصی فاکتورینگ وزارت امور اقتصادی و دارایی و سازمان برنامه‌وبودجه، شروط لازم تحقق فاکتورینگ است. این قرارداد تعهداتی نظیر ارسال اطلاعیه واگذاری و دستورالعمل پرداخت به کارفرما، تعیین و پرداخت مبلغ پذیرش مطالبات به مشتری با اخذ تأییدیه از کارفرما برای مرحله متناظر، رعایت محدودیت‌های انعقاد فاکتورینگ و حصول اطمینان از صوری نبودن قرارداد اصلی را برای مؤسسه اعتباری ایجاد می‌کند و موجد الزاماتی ازجمله تأیید وصول اطلاعیه واگذاری و دستورالعمل پرداخت، انتقال تضامین به مؤسسه اعتباری، پرداخت مبلغ اسمی مطالبات قراردادی به مؤسسه اعتباری و پرداخت مطابق آخرین دستورالعمل پرداخت به کارفرماست. اطلاع به پذیرنده در صورت وقوع هرگونه تغییر در متن قرارداد اصلی، تأیید و ارسال اطلاعیه واگذاری در همکاری با مؤسسه اعتباری، همکاری لازم با کارفرما و مؤسسه اعتباری برای تغییر ذی‌نفع ضمانت‌نامه پرداخت در وجه پذیرنده و تأیید واگذار نکردن مطالبات قراردادی به پذیرنده دیگر با دریافت نکردن آن از کارفرما الزاماتی هستند که برعهده تأمین‌کننده‌اند.

با توجه به آنچه گذشت و برای توسعه زیرساخت‌های قانونی نظام بانکی با هدف ارتقای نقش فاکتورینگ به‌عنوان روش مؤثر تأمین مالی زنجیره تولید، پیشنهادهای ذیل به‌منظور اصلاح مقررات بانک مرکزی ارائه می‌شود:

۱. تعریف صریح ماهیت حقوقی فاکتورینگ در قالب بیع طلب به‌منظور انطباق با مبانی حقوقی و ایجاد خط‌مشی شفاف و واحد در نظام قضایی و مجامع علمی کشور.
۲. تعیین حداقل و حداکثر زمان برای سررسید مطالبات موضوع فاکتورینگ.
۳. گسترش دایره شمول مطالبات قابل انتقال در فاکتورینگ به‌نحوی که شامل مطالبات ناشی از قراردادهای ارائه خدمات اطلاعاتی، مالکیت معنوی و تراکنش‌های کارت‌های اعتباری و مطالبات ارزی بشود؛ زیرا سبب انعطاف‌پذیری فاکتورینگ می‌شود.
۴. تسریع در ارائه دستورالعمل‌های مربوط به فاکتورینگ متوالی و فاکتورینگ معکوس به‌منظور توسعه کاربرد فاکتورینگ در زنجیره تأمین خواهد شد.
۵. پیش‌بینی برنامه‌هایی برای آموزش و آگاهی‌بخشی به فعالان اقتصادی درباره مزایا و نحوه اجرای فاکتورینگ.

منابع

الف) فارسی

کتاب

۱. بروجردی، حسین، **توضیح المسائل**، نسخه دیجیتال، اصفهان: مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه، بازدید ۱۱-۱-۱۴۰۳، ناشر چاپی: دفتر آیت‌العظمی بروجردی، بی‌تا.
۲. کاتوزیان، ناصر، **نظریه عمومی تعهدات**، تهران: میزان، ۱۳۹۳.
۳. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، **کاربرد فاکتورینگ در تأمین مالی بنگاه‌ها و معرفی شیوه‌های تأمین مالی مبتنی بر قرارداد**، تهران: دفتر مطالعات اقتصادی مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۸.

مقاله

۴. افشار قوچانی، زهره، «بررسی ماهیت فورفیتینگ در مقایسه با سایر طرق تأمین مالی در حقوق ایران»، پژوهش حقوق خصوصی، س ۸، ش ۲۸، ۱۳۹۸، صص ۳۸-۹.
۵. باباپور، محمد، «بررسی تطبیقی کنوانسیون عاملیت بین‌المللی در حقوق ایران»، حقوق اسلامی، س ۴، ش ۱۴، ۱۳۸۶، صص ۸۶-۶۵.
۶. جعفری، دیبا و منصور امینی، «تأمین مالی از طریق واگذاری مطالبات (فاکتورینگ) در نظام حقوقی ایران»، اقتصاد و بانکداری اسلامی، ش ۴۱، ۱۴۰۱، صص ۳۶۱-۳۹۰.
۷. شاهنده، وحید و علی‌اکبر ایزدی‌فرد، «بررسی فقهی حقوقی فاکتورینگ (عاملیت) با حق رجوع»، پژوهش‌های فقه و حقوق اسلامی، س ۱۸، ش ۶۸، ۱۴۰۱، صص ۷۵-۱۰۰.
۸. فیضی‌چکاب، غلام‌نبی و علی درزی، «بررسی حقوقی روابط اطراف قرارداد تأمین مالی فاکتورینگ»، پژوهش حقوق خصوصی، س ۲، ش ۶، ۱۳۹۳، صص ۱۰۹-۱۳۷.
۹. لاری، محمود و جعفر احمدپور، «حساب‌های دریافتی: شبیه‌سازی روند حسابرسی»، مطالعات حسابداری و حسابرسی، ش ۳۹، ۱۴۰۰، صص ۷۹-۹۶.
۱۰. محمدریفی، نیلوفر و محمدمهدی عزیزاللهی، «تحول ماهیت فاکتورینگ»، پژوهش‌های حقوق خصوصی، ش ۲، ۱۳۹۲، صص ۱۰۳-۱۲۰.

ب) منابع عربی

کتاب

۱۱. خمینی، روح‌الله، **تحریر الوسیله**، ترجمه علی اسلامی، قم: دفتر انتشارات اسلامی حوزه علمیه قم، ۱۳۸۳.
۱۲. خویی، ابوالقاسم، **منهاج الصالحین**، قم: مدینه‌العلم، ۱۳۶۸.
۱۳. محقق حلی، ابوالقاسم، **شرایع الاسلام فی مسائل الحلال و الحرام**، ج ۱، تهران: استقلال، ۱۴۰۳.
۱۴. نجفی، محمدحسن، **جواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام**، ج ۲۴، بیروت: دار احیاء التراث، ۱۹۸۱.

References

Books

1. Boroujerdi, Hussein, *Explanation of Issues (Tawdih al-Masa'il)*, Digital Edition, Isfahan: Isfahan Qa'imeh Computer Research Center, Last Accessed 2024-3-30, Print Publisher: Office of Ayatollah Hussein Boroujerdi, n.d. (in Persian)
2. Castellano, G.G., *Knowledge Guide On Factoring Regulation And Supervision, International Finance Corporation(IFC)*, World Bank Group, Swiss: State Secretariat for Economic Affairs (SECO), 2023.
3. Katozian, Nasser, *General Theory of Obligations*, 7th edition, Tehran: Mizan Publications, 2014. (in Persian)
4. Khomeini, Ruhollah, *Tahrir al-Wasilah*, translated by Ali Islami, 21st edition, Qom: Islamic Publications Office affiliated with the Society of Seminary Teachers of Qom, 2004. (in Arabic)
5. Khu'i, Abu al-Qasim, *The Path of Righteous (Menhaj al-Salihin)*, Qom: Al-Madinah Publications, 1989. (in Arabic)
6. Mohaghegh Helli, Abu al-Qasim Najm al-Din, *The Laws of Islam on Issues of Permissibility and Prohibition (Shara'i' al-islām fī masā'il al-halāl wa al-harām)*, vol. 1. Tehran: Istiqlal, 1982. (in Arabic)
7. Najafi, Muhammad Hasan, *The Gems of Speech in Explanation of the Laws of Islam (Jawahir al-kalām fī sharh shara'i' al-islām)*, vol. 24. Beirut: Dar Ihya' al-turāth, 1981. (in Arabic)
8. Research Center of the Islamic Consultative Assembly, *Application of Factoring in Corporate Financing and Introduction of Contract-Based Financing Methods*, Tehran: Economic Studies Office of the Islamic Consultative Assembly, 2019. (in Persian)

Articles

9. Babapoor, Mohammad. "A Comparative Study of the International Agency Convention in Iranian Law," *Islamic Law*, vol. 4, No. 14, 2007, pp 65-86. (in Persian)
10. Afshar Gouchani, Zahra, "A Comparative Study of Factoring and Other Financing Methods in Iranian Law," *Private Law Research Quarterly*, vol. 8, No. 28, 2019, pp 38-9. (in Persian)
11. Al-Zaqebaa, M.A.A. et al., "The Effect of Reverse Factoring Financial Changes on Supply Chain", *Uncertain Supply Chain Management*, Vol.10, Issue 4, 2022, pp 1331-1338.

12. Bunich, G. et al. "Bank Factoring: Russian and International Practice", *European Research Studies Journal*, Vol. 20, Issue 4, 2017, pp 334-349.
13. Feyzi Chakhab, Gholam Nabi, and Ali Derazi, "A Legal Study of the Relationships of Parties to a Factoring Financing Contract." *Private Law Research*, vol. 2, No. 6, 2014, pp 109-137. (in Persian)
14. Jafari, Diba, Mansour Amini. "Financing through Receivables Assignment (Factoring) in the Iranian Legal System," *Quarterly Journal of Islamic Economics and Banking*, No. 41, 2023, pp 361-390. (in Persian)
15. Klapper, L., "The Role of Factoring for Financing Small and Medium Enterprises, *Development Research Group The World Bank*", Working Paper 3593, 2005.
16. Kouvelis, Panos & Fasheng Xu, "A Supply Chain Theory of Factoring and Reverse Factoring", *Management Science*, Vol.67, Issue10, 2021, pp 5969-6627.
17. Lari, Mahmoud, Jafar Ahmadpour. "Accounts Receivable: Simulation of the Auditing Process." *Accounting and Auditing Studies*, No. 39, 2022, pp 79-96. (in Persian)
18. Miljković, S. et al., "Significance And Tax Treatment of Reverse Factoring As An Instrument For Financing Small And Medium-Sized Enterprises In The Republic of Serbia", *Science International Journal*, Vol.2, No.4, 2023, pp 133-140.
19. Mohammad Rafi'i, Niloufar, Mohammad Mehdi Azizollahi, "The Evolution of the Nature of Factoring." *Private Law Research*, No. 2, 2013, pp 103-120. (in Persian)
20. Shahande, Vahid, Ali Akbar Izadifard, "A Jurisprudential and Legal Study of Factoring (Agency) with Recourse," *Quarterly Journal of Islamic Jurisprudence and Law*, vol. 18, No. 68, 2023, pp 75-100. (in Persian)
21. Velentzasa, J. et al, "The Factoring And Forfaiting Contract As Contemporary Types Of Finance Especially the Greek regulations", *International Conference On Applied Economics (ICOAE), Procedia Economics and Finance* 5, 2013, pp 757-762.
22. Xue'en, Shi, "Study on the Legislative Improvement of Factoring Contracts", *The Frontiers of Society, Science and Technology*, Vol.5, Issue3, 2023, pp 11-18, UK, Published by Francis Academic Press.

Online Sources

23. Global Representative Body for Factoring and Financing of Open Account Domestic and International Trade Receivables (FCI), "General Rules for International Factoring-GRIF", 2010, available at: https://garantibbvafactoring.com/assets/uploads/pdf/FCI_GRIF.pdf/
24. UNCITRAL, "Legislative Guide on Secured Transactions", 2010, available at: https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/09-82670_ebook-guide_09-04-10english.pdf/
25. UNCITRAL, "United Nations Convention on the Assignment of Receivables in International Trade", 2001, available at: <https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/ctc-assignment-convention-e.pdf/>
26. UNIDROIT Model Law on Factoring, Rome, 2023, available at: <https://www.assifact.it/wp-content/uploads/2024/01/UNIDROIT-Model-Law-on-Factoring-En-PDF-version.pdf/>
27. World Bank Group, "Improving Access to Finance for SMEs", 2018, available at: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/316871533711048308/pdf/129283-WP-PUBLIC-improving-access-to-finance-for-SMEs.pdf/>

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

A Critical Legal Analysis of the Central Bank of Iran's Guideline and Procedure for the Acceptance of Contractual Claims (Factoring)

Maryam Jalali*

Abstract

Factoring constitutes a vital financing mechanism, particularly within the context of global supply chain finance. Recently incorporated into Iran's banking system to foster a more conducive business environment, enhance working capital management, and facilitate access to financing, factoring has been formally implemented following the Central Bank's issuance of relevant regulatory provisions. However, ambiguities within these regulations—especially regarding the Central Bank's selection of the legal framework, namely Article 10 of the Civil Code, as the governing basis for factoring—have engendered theoretical complexities that are likely to impact its practical application and judicial process. This study aims to elucidate the legal nature of factoring. Through an analysis of its contractual foundation, the author contends that the most coherent characterization aligns with the concept of "assignment of receivables" (Bay'al-Dayn), with its legal principles deriving from the Central Bank's various regulations on factoring. After outlining the fundamental principles of factoring, this research critically evaluates its legal status within the framework of Iranian law. It examines the conditions for its conclusion, the obligations incumbent upon the involved parties, and delineates key distinctions from analogous financial instruments. Moreover, the study identifies critical deficiencies within the existing regulatory framework and proposes targeted reforms. The implementation of its recommendations aims to strengthen the legal and regulatory environment surrounding factoring, enhance transparency in its execution, and support policymakers, economic activists, and financial institutions in leveraging its full potential. Ultimately, these efforts aspire to promote the broader adoption of factoring in Iran.

Keywords:

Factoring, Assignment of Contractual Claims, Sale of Debt, Payment Instruction, Notification of Assignment.

* Assistant Professor, Faculty of Administrative Sciences & Economics, University of Isfahan, Isfahan, Iran. ma.jalali@ase.ui.ac.ir